

REGRESSIONSZUG A THALASSÁBAN

Jádi Ferenc

„Thalassa, a nőalak: a Tenger válaszolja a panaszosnak: *Ne engem dorgálj, inkább a szeleket, a természet szerint ugyanis nem vagyok más, mint a Föld; s amazok mégis rám zúdulnak és hullámokká kavarnak fel engem.*”

(Hans Blumenberg: *Die Sorge geht über den Fluß*, 1987)

Glosszámmal emlékeztetni szeretnék arra, hogy Ferenczi Sándor, akivel a magyar nyelvű pszichoanalízis fővonalát értelmi kapcsolatba hozzuk, igazából csak a német eredetiből érthető meg, mert műveinek magyar nyelvű kritikai szövegkiadása még várat magára.¹ Ha abban a hitben foglalkozunk

¹ Egy korábbi munkámban az indulattétellel kapcsolatban figyeltem fel arra a jelenségre, hogy Ferenczi magyar és német nyelvű szövegei között, amennyiben a szövegváltozatok ugyanarra a corpusra vonatkoznak, igen érdekes különbségek vannak (Jádi Ferenc: Magasabb rendű lények parancsolták, in: *A szizophrénia pszichoterápiája*, szerk.: Trixler Mátyás, Pécs, 1996, 206–235.). A kétnyelvű Ferenczi a freudi német fogalomrendszert a magyarban finoman átdolgozza egy számára helytállóbb szemléletté úgy, hogy a freudi kategóriákat ezen szemléletváltozás alapján saját német nyelvi rendszerébe átfejleszti. Ebben a kreatológiai eljárásban, mely önálló gondolkodás esetén az eszmetörténetben természetes folyamat, a szemléletváltozás a metaforák, hasonlatok, allegóriák és más retorikai trópusok sajátos csoportosítása történik úgy, hogy azok a szövegszerveződés során egy új összképet adnak. Az alaklélektan *Gestaltwandel*nek (alakzatváltozásnak) nevezte ezen morfológiai folyamatot. A dialektika megszüntetve megőrzési elve lép imigyen fel a gondolkodásban, az a látószólagos félreértés (L. Popper) amely a hermeneutikában horizont eltolódásként ismert, miáltal az az érzetünk támad, hogy valaki mélyebben vagy felületesebben ragad meg egy gondolatkört, vagy így mutatkozik az olvasónak egy jelenség. Nem ugyanarról a kétértékű logikáról van szó, mint a természettudományokból ismert törvényező rámutatás (paradigma),

Ferenczivel, hogy a fordítás helyettesíti az eredeti munkát, annak a teológusnak a sorsára jutunk, aki az ilyen vagy olyan Biblia-fordítást teszi meg érvelésének kiindulópontjául. Szándékos az általam használt hasonlat, mert az angolszász Freud-irodalom is ilyen fordítási alapokra és következőképp gyenge fundamentumokra épül. Ha pedig a két Ferenczit összevetjük, sok helyütt nehéz eldönteni, hogy is gondolta a dolgot, s valószínűleg csak a „későbbi változat igazabb” elvet alkalmazhatjuk. Egy szöveghermeneutikai elemzés, mely az utalások rendszerébe magától értetődően belebonyolódik, nem tudja megkerülni a nyelvi közeg mondandójának rejtélyességét. De még a nyelvfilozófia sem kísérli meg – hermeneutikai fordulata óta – az igazságot definiálni, a szemantikai tautológiák hulláma össze-csap a fejünk felett, mint ahogy másutt azt látjuk, hogy csak az őrült keresi a szavakban az életet.² Így nem marad más lehetőség, mint hogy megjele-nítsük az egyes igazról való meggyőződésünket úgy, hogy a velünk együtt gondolkodó társunk igazságelméletünk feltételeit és mondandónk nyelven túli értelmét a szövegben fellelje. Ezen folyamatban régi ötletek térnek vissza újabb képzetek formájában, vagy új ötletek bukkannak fel, amitől újabb eszmei tartalmak bomlanak ki, és régi ötleteket elhomályosítanak. Ferenczi, aki, úgy tűnik, egész életében útban volt új partok felé, meglehe-tősen biztosan navigálta tengeralattjáróját az ideák tengerében.

Amikor a *Thalassa* jubileumáról hallottam, gondoltam, írok egy megjegyzést a nyelviség problémájáról a pszichoanalitikus irodalomban. Hisz sajátos körülmény az, hogy analitikus generációk nőnek fel (nemcsak Magyarországon) anélkül, hogy az egyes szerzők kritikai kiadására tudnának támaszkodni. A *Thalassa* szerkesztősége eddig megkímélt bennünket a pszichoanalitikus körökben szokásos Freud-balzsamozásos olvasmányoktól, és a magyarul olvasók hálásak lehetnek azért az alapirodalmat nem pótló erőfeszítésért, mely a magyar nyelvű pszichoanalitikus szemléletű gondolkodásnak a társadalomtudományok általános látókörét megközelítő diskurzus újrameghonosításáért itt tíz évvel ezelőtt megindult.

Hogy a magam választotta témát, mely mindennapjaim része, kifejtsem, az alkalomhoz illően, az olvasó és írástudó lélek felkereste bennem Feren-

(1. folyt.) mely a módszert és a reprodukciót célozza meg, hisz a gondolkodásnak nincs mód-szere, mert ez a saját és mások gondolatainak összevető feléledése (megemlékező emléke-zet), szemben az emlékeztető felidézéssel.

² Vö. D. Davidson: The Folly of Trying to Define Truth, *The Journal of Philosophy* 93 (1996): 263–278.

czy *Versuch einer Genitaltheorie* c. művének azt a fejezetét, amelyben a szerző a lap címadó kifejezését, „*thalassa*”, használja.³ A hetedik fejezet címében (i. m. 363. o.) egy *thalassaler Regressionszug*ról van szó, amit én „a thalasszális regresszióba való bevonás”-nak fordítanék, s amely kifejezés akkor kap igazán értelmet, ha a műben korábban (i. m. 354. o.) használt „a maternális regresszióba való bevonás központi gondolatát” erre a szöveg-helyre behelyettesítjük. Csak így tudjuk megérteni a magyar fordításban a szerző lapalji megjegyzését, mely a *Regressionzug*ra vonatkozik, s melyet a magyar fordítás egyszerűen lerövidítve ad vissza:⁴ „Az ösztön szó inkább az alkalmazkodás mozzanatait, a szervi működés célszerűségét hangsúlyozza, míg a vonzás inkább a regresszió jelleget emeli ki. Természetesen osztom Freud nézetét, hogy még a látszólag »előre« ösztönző is alapjában a múlt vonzóerejéből meríti energiáját.” Amikor a németül író Ferenczi a *Zug* (vonzás, húzás, függőségre vagy nem szubsztanciális, hanem lényegi összefüggésre alapuló kimozdítás húzó és vonzó erővel, de maga a vonás, a vonat és a huzat is) indexlexikális kifejezést használja a német nyelvi kontextusban egy sajátos energia koncepcióba kerül, mely a vonzó és a vonzott huzavonáján túli holisztikus kapcsolatra utal.⁵ A magyar fordítónő különös módon nem tartja ezt olyan fontosnak, így a fejezet címét (*Material zum thalassalen Regressionszug*) az orvosi irodalomból jól ismert semmitmondó „adatok a thalasszális regresszióhoz”-ként adja vissza, ahelyett, hogy a „thalasszális regresszióba való bevonódást illető/érintő avagy annak megfelelő anyag”-ról beszélne. Fontosnak látom ennek kiemelését, mert épp ez az a hely, ahol Ferenczi egy retorikai manőverrel eltér Freud *Trieb* (ösztön-erő) koncepciójától, és a *Zug* szóval nem követi a „lelki apparátus” metafizikus fizikáját egy meghajtóerő, egy túlerő (*Trieb, Drang*) felszabadulásának

³ Sándor Ferenczi: *Versuch einer Genitaltheorie* (1924), in: *Schriften zur Psychoanalyse*, Bd. II., Hsbg: M. Balint, Fischer, Frankfurt am Main, 317–400. o. (Az angol kiadás jelent meg *Thalassa* címmel: S. Ferenczi: *Thalassa*, a theory of genitality, ford: Henry Allan Bunker, akitől a cím is származik, ugyanezen cím alatt fordította N. Abraham franciára a művet.)

⁴ Ferenczi Sándor: *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. Pszichoanalitikai tanulmány, Ford: Kovács Frigyesné (1928), Filum Kiadó, 1997, 73. o. A múlt vonzóerejéhez ld. S. Ferenczi: *Bausteine zur Psychoanalyse* Bd. IV. (Fragmente und Notizen), *Vergangenheitszug* (Mutterleibs-, Tödestrieb und Gegenwartsflucht), Ullstein, Frankfurt am Main 1985, 281–282.

A *Regressionszug* kifejezést ld. még: S. Ferenczi: *Ohne Sympathie keine Heilung*, Fischer, Frankfurt am Main, 1988, 177. o.

⁵ Vö. egy közismert szólással a németben: „Der Zug des Herzens ist des Schicksals Stimme.” [Schiller: *Piccolomini* c. drámájából (III. felvonás 8.)]

hipotézisében. Közismert, hogy Freud az első topológiai modellben, melyben ösztönpszichológiáját egy mechanikai-hidrodinamikai hasonlatban fogalmazza meg egy ilyen erő hiposztázisát vázolja. De ugyanez a fizikai koncepció munkál a későbbi metapszichológiai modellben is, ahol az ösztönkésztetéseket a tárgykeresési ösztön motorjaként fogja fel – egy gondolat, melyből a tárgy(!)-kapcsolatok elmélete fejlődik ki.⁶ A freudi személyiség-koncepció monádikus még akkor is, amikor a diádikus interakciókat írja le, hisz hiányzik belőle az interszubbektivitás tényének elismerése. Ezzel szemben Ferenczi Sándor kezdettől fogva a kölcsönösségből és a pszichoanalitikus helyzet interakciós jellegéből indul ki, amire minden előítélet nélküli megértés alapoz. S ha nem alapoz, akkor más kontextusokból származó érvekre és magyarázatokra van ráutalva – egy körülmény, amelyet főleg a kései Ferenczi ismert fel, és ezzel a jelenkori autopoietikus öntudatelméletek előfutárának tekinthetjük.

Úgy tűnik, a genitalitás elméletének olvasása alapján, hogy Ferenczi, aki ezen művét Freud *Három értekezés a szexualitás elméletéhez*⁷ című könyvének olvasása közben, nagyrészt Pápán katonáskodva írta, és ugyanott Freudnak felolvasta (Ld. „Bevezetés”),⁸ az ösztöntörékvések megértéséhez egymásnak ellentmondani látszó utakat választott. Leveleiből tudjuk, hogy ezen időben erősen foglalkoztatták parapszichológiai kérdések, melyek a vitálmagnetizmus kora romantikus gondolatoként újra felmerültek a századelő értelmiségi köreibben. Nemcsak Ferenczi, de Jung, Bleuler és mások is látogatták az okkultisták szeánszait. Kezdetben maga Freud biztatta erre, mint levélváltásukban ez a *szkuril* korszak fennmaradt. Ferenczit erősen foglalkoztatta a vonzerő kérdése, éppúgy, mint a haeckeli filogenetikusk

⁶ Ugyanez a visszasság jellemzi a libidó fogalom és a libidóelmélet körüli bonyodalmakat is. Ld. Jádi Ferenc: *Rákszemek*, Kijárat, Budapest 1998, 44–48.

⁷ S. Freud: *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Wien, 1900. A harmadik kiadás új előszóval 1915-ben jelent meg, de Freud 1914-ben állította össze ezt a kiadást. Az előszóban utalást találunk a filogenetikusk alaptörvényre és arra, hogy Freud a szexualitás válfajainak megértéséhez a biológiából indul ki. Talán erre a kiadásra utal Ferenczi. Ezt támasztja alá egy 1914. szeptember 25-én írt Freud levél (Sigmund Freud–Ferenczi Sándor: *Briefwechsel Bd II/1*. 86. o., melyben Freud közli, hogy a könyvének kefélynyomatát elküldte Ferenczinek. Ferenczi 1914. december 31-i levelében tudósít a könyv megérkezéséről (i. m. 99. o.). Később lefordítja a könyvet magyarra.

⁸ Vö. Ferenczi levele Freudnak 1915. július 24. (i. m. 133. o.). Pápához ld. S. Ferenczi–G. Groddeck *Briefwechsel 1921–1933*, Fischer, Frankfurt am Main 1986, 42. oldalon egy 1922-ből származó visszaemlékezést: „a várost Pápának (a pápa) nevezik; tehát ott az egész idő alatt az apai testben voltam védetten” (*im Vaterleib geborgen*).

A fotót Carin Wilkerling (Atelier für Photographie, Berlin) bocsátotta rendelkezésünkre

alaptörvény pszichoanalitikai alkalmazásának lehetősége. De nem ebből fejlődik ki és nem ebben jelenik meg a *thalassaler Regressionszug* eredetisége, hanem a címadó genitalitáselméletben, annak meglátásában, hogy az érett férfi s asszony együtt hálása (a nemi közösüléstől az együtt alvásig!) az anyába való visszatérés szimbolikus realizálása, s ebben a folyamatban „az anya a tenger szimbóluma, vagy részleges pótléka, és nem fordítva”. Ugyancsak itt fejtí ki azt a korábbi ötletét, hogy a szexualitás az egyes erotikus késztetések magasabb szintű szerveződésekként jelenik meg a megtestesült nemiségben, a nemi életben, mint „amfimixis”.⁹ Az egymással genitálisan szerető felnőtt emberpár egyesülését Ferenczi, mint látjuk, nem a vágy tárgyának keresésével és megtalálásával véli egybeesni, hanem egy egészen más szintéren való találkozással látja beteljesedni. A végtelen–véges tengerbe való szimbolikus visszatérésként értelmezi ezt. Amikor felismeri, hogy nem a tenger az anya, hanem az anya a tenger szimbóluma, akaratlanul egy olyan mélyhermeneutikai szimbólumfogalmat vezet be, mely

⁹ Az amfimixis gondolatában benne van a szintézis lehetőségének lépése, mely előrelépést, a fejlődésben egy ugrást jelent. Ilyen integratív lépések az individuáció folyamatában ténylegesen új minőségeket, tulajdonságokat, alakító vonásokat hoznak létre a protoplasztikus személyiségben. Ferenczi koncepciójában egy progresszió nem alkalmazkodás eredménye, hanem az élet katasztrófáinak integratív és interaktív feldolgozása egy metamorfotikus lépés segítségével, mikor is komplexebb, autonómabb és szintropikusabb életjelenség keletkezik. A tudattalan protoplasztikus alakulásának lépéseit a pszichoanalízisben fejlődési szintnek nevezzük. Mindez megfelel az önrzet és a szociális érzet egyidejű változásának is és szintropikus funkcióval bír. (Szemben a tárgyi ösztönkésztetések, a libidinális megszállások katexisével, melyek a társas léttől való elfordulás miatt entropikus funkcióval bírnak.). Logikus, hogy szintropikus lépések a szabadság érzetét keltik, melynek gondolkodás-lélektani háttere van, mégpedig az ugyanarról és a másról való elgondolkozás formájában. A genitalitás és az amfimixis gondolatának összekapcsolása szerintem egy új látóköz az interakciós pszichoanalízis területén. A freudi interperszonális pszichológia (a második topikában) alapvetően mennyiségi szempontokat vesz figyelembe, mely egy mechanikus – dinamikus szemlélet. A kölcsönhatásos szemlélet a minőségek megfigyelésével foglalkozik, és az érték és a becslés, az ítélőerő és a tetszés szempontjait vonja be az elemzésbe. Ezért fontos a másságok és azonosságok figyelembe vétele a kibontakozó Selbstopziológiában, mely a nemiség, szociabilitás, kreativitás, etika, stb. területén mellőzhetetlen alapeleme a diskurzusnak. A nominalizmus és a biologizmus, mely a freudi tudattalan koncepciójában döntő szerepet játszik, az ésszerűség alapelvét mint a felvilágosodás egyik vívmányát adta kezünkbe a lelki élet megmagyarázásához. Ferenczi már igen korán egy másik alapillért állított elénk, amikor a valóságérzékre hivatkozva az értelmet, az érzékek értékelő rendszerét s különösen, amikor az egyenrangúság szempontját hozta szóba. Ez a két kanti alapkategória, Vernunft és Verstand, jelenik meg újra a *Realitätsprinzip* és a *Wirklichkeitssinn* pszichoanalitikus axiómaiban, de a *Trieb* és a *Zug* divergenciájában is.

ma is aktuális. Hisz csak így tudunk egy prekoncepciót találni ahhoz, hogy lesz a női genitalitásból asszonyi szexualitás, hogy lesz a paliból férfi, és mitől is együttlét a szeretkezés. Ferenczi a szeretkezés kifejezőmozgásaiban a lebegő testek tusáját, a csókban a lebegve táplálás és táplálkozás visszatérését, az összeölelkezésben és a végtelenség és időtlenség érzetét keltő befogadásban a tengerben lebegéshez való visszatérést leli fel. Egyidejűleg a fellépő ösztönkésztetések hatását az élethatárban (születés és halál), orgasztikus kiteljesedését pedig az újjászületésben fogja fel. Micsoda előrelátás! Főleg, ha előhozzuk, hogy a mai fizikai antropológia ténylegesen az afrikai vízimajmokból vezeti le az emberi faj kifejlődését, és hogy a humán etológia az emberi csecsemő vízben lebegési képességében, az ujjak közti úszóhártya maradványokban, szőrzetének áramvonalasságában stb. atavisztikus jeleket lát az ember vízi főemlősöktől való származásának bizonyítására. Bár nem vagyok bioanalitikai spekulációk híve, elismerem, hogy a Ferenczi által „fantáziának” nevezett elmélet a mai napig megállja a helyét mint ötlet, sőt semmiben nem mond ellent sem a felnőtt ember tapasztalatának, sem a fenomenológia és a jelenkori szociálintropológia szeretetről kialakult álláspontjának. Különösen tarthatatlan persze pszichoanalitikus felfogásában, csakúgy mint Freudnál a vitalisztikus alkalmazkodási elv. A koraszülötten világra jövő emberi lény ugyanis képtelen a biológiai rendszerekre jellemző alkalmazkodásra. Az ember környezetét világa részévé változtatja, abban lehetőségeket és lehetetlenségeket ismer fel, a lehetetlenségeket pedig fantáziával és technikával kísérel meg lehetővé tenni, illetve mint kulturális lehetőséget a kultúrában realizálja. Tudja ezt tenni, mert az emberi lény a másik másságát felismeri, önmaga lényegi önzonoságát és a vele való mimikri játékot lelkiismeretének érzékével érzi, illetve elhárító rendszerrel rendelkezik, amely megengedi neki, hogy az öncsalások latenciáját az élet lehetőségtereinek tekintse.

Ferenczi a thalasszális regresszióba való bevonódás közegének a tengervizet tartja. Ez a metafora követi a sumér-asszír, semita¹⁰ és görög kultúrák mitológiai gondolkodását az élet és halál, a szeretet és a születés kérdésében éppúgy, mint ezen kultúrák politeizmusát, melyben a szerelem istennője a tenger tajtékából született. Talassza az őstenger, de a születés és halál istennője is. Leánya a görög mitológiában Aphrodité, a habokban született,

¹⁰ A héberek kivételével (W. Roscher: *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* Bd. I/1., Teubner, Leipzig 1884–1886, 390. o.).

az érett szerelem istennője volt, szemben csintalan fiával, aki az erotikus játék patrónusa vagy iniciátora volt.¹¹

De hogyan képzelhető el az a *Zug*, amiről Ferenczi a thalasszális regresszió kapcsán beszél? Ennek a *Regressionszug*nak a megfejtésére több út kínálkozik. Az egyik felderítési út a korábban említett magnetikus vonzerő figyelembevételére lenne. Ez az animisztikus elképzelés abból indul ki, hogy a vonzás mennyiségi viszonyok révén jön létre. Az attraktívabb több, nagyobb és fenséges, ezáltal a tudatban a jobb érzetét kelti, hisz a vonzódó hiányát pótolja. Tehát itt implicite egy pszichoökonomiai elv van jelen, olyan adásvétel, amiből Freud is kiindul. Ez lenne tényleg a szeretet: legjobb esetben egy csere, de leginkább az egyik nyeresége és a másik vesztesége? Nem lehetne itt, „túl a morálon”, sokkal inkább az érték és az ajándék jelenségét fellelni és a cserét az erotikus szolgálatok területén hagyni?

Metaforikusan mágneses vonzóerőről, igézésről beszélünk, közege az éter,¹² egy megfoghatatlan világanyag, melyet legjobban akkor tudunk a régiek nyelvénben megérteni, ha a láthatatlan „fényre” gondolunk, melyet ma elektromágneses hullámnak tartunk. Holott egy s más amellet szól, hogy Ferenczi éppen ebben az időben behatóan foglalkozott ezzel a „megigéző” vonzóerővel, de a szövegből egy ilyen megfejtés nem rekonstruálható. Sokkal inkább maga a víz az, amely a szövegben Ferenczi számára a képiesen használt közeget jelenti és regresszióba kényszerít. Így találunk pl.

¹¹ Vö.: F. Jádi: *Der Traum des Doktors. Texte aus dem Colloquium Psychoanalyse 1* (1997): 5–31. Az érzéki kedv neve görögül: afrodiszia, későlatinus fordítása libidó. A Ferenczi által fölrajzolt és a szeretetben való szenvedélyes találkozás feltételére alapozott genitalitás immenz játéktere lehetővé teszi számunkra, hogy a felnőttek ezen intim intersubjektív kapcsolatában egyidejűleg megtaláljuk az erőt és a gyengédséget, a kívánságon túlmutatató és a még-meg-nem-értettre rákérdező megértési vágyat mint az önmegértés alapvetését, úgyis mint az emberi intimitás játékos kiteljesedését. Kimutatta, hogy a genitalitás játékterei a nyelven túlra és nem a tárgyudatra vonatkoznak, és a tárgylibidó amfimizise teszi lehetővé ezen erők szerveződését a szexualitás „szinesztéziájába”, így Ferenczi. S mindez a nyelv nélküli megértést szolgálja, a szenzitivitás és szenzibilitás tengelyében mozog és az érzékek próbája. Az érzékek pedig nem másra, mint a szubjektum önHITELESSÉGRE VALÓK, azok kifejlődése szociális és nem biológiai érzékenység függvénye. Ferenczi a genitalitás elméletében és a nemi élet ezen felfogásában ehhez az ősi tudáshoz nyúl vissza, és a csecsemő bölcsességében arra a hatalmas fundusra utal, mely már az ontogenezis kezdetén a létben a másikkal egymásra találó intrauterin kised képességeinek, filo- és ontogenetikai emlékezetének aktualizálásában jut érvényre.

¹² Ferenc Jádi: *Äther, Katalogtext zur Ausstellung von A. Sunder-Plas*, Galerie I. Herbert, Berlin 1997.

az egyik, ezen időben írt levélben egy utalást,¹³ hogy Ferenczi a libidinális vágyakat „áramlásukban” képzelte el. Ennek megfelelően beszél Ferenczi a thalasszális regresszió kapcsán „tengeri egzisztenciáról” és a lélekről, annak szimbolikus reprezentációjaként, a halról,¹⁴ mely a vizek sodrában úszik és vergődik, s mely azon örvények sodrába kerül, mely a vizek mozgásának sajátja. Erre a sodrásra mondja a német, hogy *der Sog zieht* (a forgó sodrás beszív, magához vonz). Ez az a *Zug* a németben, mely a hiányt felfalja, a feszültséget kiegyenlíti és a magával sodrással új egyensúlyt terem. A németben a *Zug* annyira a léthez kötött, hogy negatív formája időt jelöl: a *Vérzug* késést, az *in einem Zuge* pedig folyamatosant, egy huzambant jelent pl. olyan értelemben, hogy valaki egy hajtásra iszik ki valamit. Nem meglepő mindez, ha tudjuk, hogy a német *Zug* szó etimológiailag a *saugen* (szopni, szívni) igéből ered. Ehhez a szócsaláddhoz tartozik az erotikus konnotációjú *anzüglich* (kellemetlenre, kényesre célozni), a *Bezug* (vonatkozás), a *Vollzug* (megvalósítás, kivitelezés), *Vorzug* (előny), *Zuzug* (hozzáadás, az, amit valamibe beleszámolnak) stb. Ez a *Zugkraft* (húzó vagy vonzóerő) az „ösztönörvény” minden regresszióban, melyről Hermann Imre Ferenczi 60. születésnapján beszél,¹⁵ a thalasszális regresszió gondolatkörére való hivatkozás nélkül. Ferenczi szerint a genitalitás *maternaler Regressionszugja*¹⁶ univerzális. Van ennek a másikkal való elmerülésnek sok különössége. Az elmerülés és az elsüllyedés a mindennapi életben mindig egy külső szemlélő felől kerül szóba. Legdrasztikusabb formája, ha valaki úgy érzi, szégyenében elsüllyedni készül. Ennek megfelelően a vízbe merülést, a rituális mosást, a szennyestől való megszabadulásként gondoljuk. Egy ilyenfajta szemlélet a felettes-én és annak preödipális előzményeiről való teoretizáláshoz vezet. Am egy másik szintet is megtalálunk ebben a retorikai trópusban, s ez a szégyenen túliság, a szemérem respektálása. Hisz

¹³ Ferenczi levele Freudhoz. 1914. november 22-én így ír: „Gelingt es meiner Traumarbeit, die homo- und heterosexuelle Strömung irgendetwas zu versöhnen, dann schlafe ich gut und erwache ich erquickt...” (Ha sikerül az álommunkámnak a homo- és heteroszexuális áramlást valamiképp (egymással) kibékíteni, úgy jól alszom és felüdvülve ébredek...)

¹⁴ A hal a mediterrán vidék és Elő-Ázsia népeinek mitológiájában a lélekkel áll kapcsolatban, gyakran totemállat. A zsidóságban a pikkelyes és kopasztott hal fogyasztása ünnepi eledel, a meztelen hal szimbolikus konnotációja révén (penis) undorítóknak tekintődik. A jólétre mondják: „Él mint hal a vízben”, a veszélyt túlélőre pedig, hogy „megúsztta”.

¹⁵ Hermann Imre: A tudattalan és az ösztönöknek örvényelmélete, in: *Lélekelemzés. Tanulmányok*, Somló, Budapest, 1933, 41–54. o.

¹⁶ I. m. 341. o.

az amfimisben éppen az a különös, hogy tútesz minden szégyenen. A tudomány sem tud megenni a tárgy tudat nélkül, ezért a megfigyeléseket megfigyelő tudományelméleti eljárásokra van eredményei értelmezésekor utalva, vagy eredményeit bölcséleti redukcióval kell relativizálnunk.

Platón *Lakomájában* olvassuk, hogy Szókratész az Erósz végcéljában a végtelent látja, s ez az érzelmekkel és az érzékszervekkel nem fogható, csak az értekek szinesztéziájával a szellemi tevékenységben. Ezért tartja Szókratész a bölcsesség utáni vágyat erotikusnak, Freud pedig a tárgy tudatos tudás vágyat, a birtokba vételt és a kutatási késztetést az infantilis kukkolás visszatérésének.¹⁷

A tudomány olyan, hogy vannak, akik halásznak, és vannak, akik pecáznak benne. De vannak halászok, akik tengeri halra horgásznak addig, míg megjelenik nekik valami más, egy felötlő felfogás, az életük témája, mint az élet és a szerelem. Goethe, akit ezekben a napokban ünneplünk, a *Der Fischer* (A halász) c. balladájában¹⁸ leírja, hogy egy halász ült hideg szívvel a ringó vízen, míg megnyílt a dagály és a mozgékony vízből felszökkent egy párás asszony, talán egy sellő, aki elkezdett a halászhoz énekelni és beszélni: – „Testvérem mit veted / Gyilkos fényekre emberi / Szemed, tekinteted? – kérdezte. – Ha tudnád, hálnak mennyi kék / E hússal telt fenék, / Jónél is már s magad e mély / Örvénybe ejtenéd. – voltak a szavai. – Nem ringatják-e tengerek / Holdunk s a friss napot? / S arcunk nem kétszer olyan meleg, / Ha onnét is ragyog? / A mély ég, mondd, nem csábít-e, / A víz-kék szemhatár? / S ön-arcod nem vonz már ide, / Hol zsongva leng az ár? – zuhogtak a kérdések. – Zúgott a víz, zsongott a víz, / Iszamlott már a láb / S mint hívó hangnak aki hisz, / Hajlott a szív alább. / Dalolt a lány és szólt a lány, / Így szólt az ó mese: / Vonta a lány, ment is talán / S nem látták már sose.”

¹⁷ GW B. d. 5. 95.

¹⁸ Johann Wolfgang Goethe: *Gedichte in zeitlicher Folge* Bd. 1., Insel, Wiesbaden, 1958, 223–224. o. Magyarra átültetve Vidor Miklós fordításában olvasható in: *Goethe válogatott művei*. Versek, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1963, 197. old., valamint Szemlér Ferenc fordításában in: *Goethe: Versek*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1988. 79–80. old. A Goetheballadát ez utóbbi fordítás alapján idézzük.